

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

σπείρα

Επιστημονική συνάντηση προς τιμήν
της **Αγγέλικας Ντούζουγη** και του **Κωνσταντίνου Ζάχου**

Πρακτικά

ΑΘΗΝΑ 2017

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ

σπείρα

ΙΒ΄ ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΦΙΛΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ε Π Ι Σ Τ Η Μ Ο Ν Ι Κ Η Ε Π Ι Τ Ρ Ο Π Η

Δρ Κωνσταντίνος Σουέρεφ
Προϊστάμενος, ΙΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Δρ Ελένη Κοτζαμποπούλου
Αναπληρώτρια Προϊσταμένη, Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Ηπειρωτικών Σπουδών

Καθ. Κατερίνη Λιάμπη
Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Prof. Sarah P. Morris
Department of Classics and Cotsen Institute of Archaeology, UCLA

Prof. John K. Papadopoulos
Archaeology Interdepartmental Program, UCLA

Ο Ρ Γ Α Ν Ω Τ Ι Κ Η Ε Π Ι Τ Ρ Ο Π Η

ΠΡΟΕΔΡΟΣ	Νικόλαος Κατσκουδής
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ	Γεωργία Πλιάκου
ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ	Θάλεια Κύρκου
ΤΑΜΙΕΣ	Ελένη Βασιλείου, Χαρά Καπά
ΜΕΛΗ	Ευγενία Αδάμ, Παρασκευή Γιούνη, Δημήτρης Καλπάκης, Ιουλία Κατσαδήμα, Χρήστος Κλείτσας, Ευάγγελος Παυλίδης, Υπατία Φάκλαρη, Νίκος Χόινας
ΜΕΛΗ - ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ	Βασιλική Γιαννάκη, Αναστασία Γιοβανοπούλου

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ
Ελένη Κώτσου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
Ευαγγελία Μέρμηγκα

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Βασίλης Κανουλάς, Νατάσσα Κοτσάμπαση, Κυριάκος Κουτσογιαννόπουλος

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΙΤΛΩΝ ΠΕΡΙΛΗΨΕΩΝ
Δημήτρης Δούμας
Η μετάφραση των περιλήψεων έχει γίνει με ευθύνη των συγγραφέων

Με την ευγενική υποστήριξη του ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΔΗΜΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
και των ΑΓΑΘΟΕΡΓΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

© ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
Οδός Πανεπιστημίου 57, Αθήνα 105 64
www.tap.gr

ISBN 978-960-386-331-1

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

σπείρα

Επιστημονική συνάντηση
προς τιμήν της **Αγγέλικας Ντούζουγλη**
και του **Κωνσταντίνου Ζάχου**

Πρακτικά

ΑΘΗΝΑ 2017

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμοί	11
Ευχαριστίες	23
Εργογραφία Αγγελικής Ντούζουγλη	24
Εργογραφία Κωνσταντίνου Ζάχου	28
Συντομογραφίες	36
Γενική βιβλιογραφία	36
PAUL HALSTEAD Neolithic Greece beyond the Village	39
ROBIN BARBER Κεραμική της μέσης και ύστερης εποχής του Χαλκού από το σπήλαιο του Ζα	49
MARIZA ΜΑΡΘΑΡΗ Το Καστρί της Σύρου υπό το φως των ερευνών της περιόδου 2006-2012	55
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΝΑΤΣΗ - ΝΙΚΟΛΕΤΤΑ ΠΥΛΑΡΙΝΟΥ Η Μύρινα της πρώιμης εποχής του Χαλκού: δέπας αμφικύπελλον	67
ΠΕΤΡΟΣ ΘΕΜΕΛΗΣ Ο Δαμοφών στη Μήλο	79
JEANNETTE FORSÉN - HANS MOMMSEN - CHRISTINE SHRINER Some Preliminary Remarks Concerning a Neutron Activation Analysis (NAA) Study and Fabric Correlation of Ceramic Samples from Asea in Arcadia, Greece	91
ANNA ΜΠΙΑΝΑΚΑ-ΔΗΜΑΚΗ Αργεϊτική κοροπλαστική αρχαϊκών χρόνων: ανασκαφικές μαρτυρίες και ευρήματα	109
E. ALRAM-STERN - M. BERGNER - C. DÜRAUER - A. GALIK - A. PENTEDEKA Visviki Magoula near Velestino - The Late Neolithic Finds in Context	131
ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΖΙΦΟΠΟΥΛΟΣ Αιακίδες στην Πιερία	145
ΕΛΕΝΗ ΚΟΤΖΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ Πέρα από τις θερμίδες: Γεύματα και συναντήσεις στο νεολιθικό σπήλαιο της Δράκαινας (Κεφαλονιά, Ιόνια νησιά)	153
ΟΛΥΜΠΙΑ ΒΙΚΑΤΟΥ Νέα αρχαιολογικά δεδομένα για το τέλος της ύστερης εποχής του Χαλκού και τους Σκοτεινούς Αιώνες από το Μεγανήσι	169

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΑΡΒΑΡΑ ΓΚΙΖΑ	
Πήλινα ανάγλυφα πλακίδια από τη Λευκάδα και το Μεγανήσι	185
ΜΑΡΙΑ ΝΤΙΝΟΥ - ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΟΣ - ΕΥΓΕΝΙΑ ΑΔΑΜ - ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΓΙΟΥΝΗ	
Έρευνες πεδίου για αρχαιολογικές μαρτυρίες στα τοπία της ύστερης πλειστοκαινης - πρώιμης ολόκαινης ηπειρωτικής ενδοχώρας (Νομός Ιωαννίνων)	197
THOMAS TARTARON	
Fragments of a Maritime Small World: Glykys Limin and Trans-Ionian Trade in the Mycenaean Period	207
ΕΛΕΝΗ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	
Κεραμική παραγωγή και μόνιμη κατοίκηση στο τέλος της εποχής του Χαλκού. Η περίπτωση της κεντρικής Ηπείρου	221
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΓΙΟΥΝΗ	
Πετρογραφική ανάλυση κεραμικής από τις θέσεις Λιατοβουνίου και Κρύας, Νομού Ιωαννίνων	231
ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΛΕΙΤΣΑΣ	
Δύο νέοι τάφοι «πολεμιστών» της Ύστερης Χαλκοκρατίας από την Ήπειρο	251
JOHN PAPADOPOULOS	
An Epirote Pastoral: Wind Instruments in Tombs in Epirus	265
ΚΑΤΕΡΙΝΗ ΔΙΑΜΠΗ	
Άπειρος	279
ΓΕΩΡΓΙΑ ΠΛΙΑΚΟΥ	
Μολύβδινα σταθμιά από ελληνιστική αγροικία στην Επισκοπή Ιωαννίνων	295
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΟΥΛΑΣ - ΕΛΕΝΗ ΣΚΑΛΙΣΤΗ	
Ιερό Δωδώνης. Παρουσίαση νεότερων στοιχείων από τις εργασίες ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου	307
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΜΥΡΗΣ	
Οι θυρώνες του αρχαίου θεάτρου της Δωδώνης	319
ΕΛΕΝΗ ΣΚΑΛΙΣΤΗ - ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΟΥΛΑΣ	
Θέατρο Δωδώνης. Καταγραφή στοιχείων από τις εργασίες αποκατάστασης των τελευταίων ετών	333
ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΤΣΟΥΔΑΣ	
Τεκμηρίωση αρχιτεκτονικών και γεωμετρικών στοιχείων του θεάτρου της Δωδώνης με τη χρήση νέων τεχνολογιών	345
ΝΙΚΟΣ ΧΟΪΝΑΣ	
Χάλκινος γρύπας από τη Δωδώνη	357
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΧΑΡΙΣΗΣ	
Ένας χάλκινος τροχίσκος από τη Δωδώνη. Η ίνυξ, ο λέβης και η μουσική των θεών	365
DHIMITER ÇONDI	
Οι ανασκαφές στην αρχαία πόλη της Αντιγόνης	381
MANUEL FIEDLER	
Ein Bitumen-Bauopfer in Apollonia (Albanien)	397

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

RICHARD HODGES	411
A Colonial Indifference to Butrint, 1923-24	
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ	421
Επιβίωση αρχαίων μύθων στην περιοχή της Άρτας	
ΑΝΘΗ ΑΓΓΕΛΗ - ΘΕΟΔΩΡΑ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ	435
Κεραμική των γεωμετρικών χρόνων από την Άρτα	
ΘΑΛΕΙΑ ΚΥΡΚΟΥ	445
Ταφικά στεφάνια από τη δυτική νεκρόπολη της Αμβρακίας	
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΙΑΝΝΑΚΗ	459
Μηχανισμοί παραγωγής ελαιόλαδου στο ρωμαϊκό ελαιοτριβείο Στρογγυλής	
WILLIAM MURRAY	469
Augustus's Victory Monument, 3D Modeling, and New Directions for Warship Research	
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΙΟΒΑΝΟΠΟΥΛΟΥ	479
Ανάγλυφο με παράσταση πλοίων από τον Βωμό του Τροπαίου του Αυγούστου στη Νικόπολη	
ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΑΚΟΥΜΗΣ	489
Τα κιονόκρανα στο μνημείο του Οκταβιανού Αυγούστου της Νικόπολης	
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΘΕΟΥΛΑΚΗΣ - ΝΙΚΟΛΑΟΣ-ΑΛΕΞΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΗΣ	509
Μελέτη καθαρισμού των λίθινων θραυσμάτων του μνημείου του Αυγούστου στη Νικόπολη	
ΙΟΥΛΙΑ ΚΑΤΣΑΔΗΜΑ	519
Μαρμάρινη εικονιστική κεφαλή από τη Νικόπολη: <i>Vir gravis et sanctus</i>	
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΕΡΚΟΥΡΗ	535
Το ρωμαϊκό υδραγωγείο Νικόπολης. Προκαταρκτική έκθεση από τις εργασίες ανάδειξης του μνημείου (2011-2014)	
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ - ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΛΕΙΔΑΣ - ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	557
Το μικρό Νυμφαίο της Νικόπολης	
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ	575
Βόρεια νεκρόπολη Νικόπολης: Ταφικό σύνολο από ένα μασσωλείο	
ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΛΕΟΝΤΑΡΗΣ	597
Το «Μασσωλείο 2» από τη βόρεια νεκρόπολη της αρχαίας Νικόπολης	
ΘΕΟΔΟΣΙΑ ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ-ΤΙΒΕΡΙΟΥ	607
Ο Ηρακλής ως παράδειγμα ενάρετου βίου. Μια νέα σαρκοφάγος από τη Νικόπολη	
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΤΣΙΚΟΥΔΗΣ	621
Αφροδίτη αναπαυόμενη επί αρχαϊστικού αγαλματίου	
ΧΑΡΑ ΚΑΠΠΑ	637
Δύο σύνολα πήλινων ειδωλίων από τα νεκροταφεία της Νικόπολης	
PAUL REYNOLDS - ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ	651
An Early 5th Century AD Pottery Deposit from a Cloaca Cleaning Shaft of the <i>Cardo</i> next to Basilica A, Nicopolis (Greece)	
ΥΠΑΤΙΑ ΦΑΚΛΑΡΗ	667
Ονοματολογικές παρατηρήσεις σε επιγραφές της Νικόπολης	

ΕΥΓΕΝΙΑ ΧΑΛΚΙΑ	
Οι επίσκοποι Νικοπόλεως Δομέτιοι και η επισκοπική χορηγία κατά την παλαιοχριστιανική εποχή	679
ΒΑΡΒΑΡΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ	
Αυτοκρατορικό σταθμίο από την Καστρίτσα Ιωαννίνων	693
ΕΛΕΝΗ ΚΑΤΣΑΝΙΚΑ	
Μια συνεργασία για την επανέκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Ιωαννίνων	705
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΟΥΕΡΕΦ	
ΠΥΡΡΟΣ 2013: Υλικό για μια έκθεση	717
Κατάλογος συμμετεχόντων	721

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στη βιβλιογραφία παρατίθενται οι σημαντικότερες αναφορές, καθώς και συντομογραφίες πλην των καθιερωμένων συντομογραφιών που υπάρχουν ήδη στον κατάλογο του ΑΑ 2005/2, 329 κ.ε.

ΑΕΘΣΕ Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας

The Celator *The Celator, Journal of Ancient and Medieval Coinage*

CID *Corpus des inscriptions de Delphes*

ΔΧΑΕ Δελτίον Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

ΕΕΒΣ Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών

HX / *EpChron* Ηπειρωτικά Χρονικά

JAnthArch *Journal of Anthropological Archaeology*

LGPN P. M. Fraser & E. Matthews (επιμ.), *A Lexicon of Greek Personal Names*, Oxford 1987 κ.ε.

MAA *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*

MAAR *Memories of the American Academy of Rome*

Monumentet *Monumentet / Ministria a Arësimit dhe e Kulturës, Instituti i Monumenteve të Kulturës, Tirana*

NEA *Near Eastern Archaeology*

NJBB *Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik*

OAJ *The Open Anthropology Journal*

TAPA *Transactions of the American Philological Association*

Agora VII. J. Perlzweig, *The Athenian Agora VII. Lamps of the Roman Period. First to Seventh Century after Christ*, Princeton 1961.

Ανασκαφικό έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων. Μ. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη (επιμ.), 2000-2010. Από το ανασκαφικό έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων, Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, Γενική Γραμματεία Πολιτισμού, Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Αθήνα 2012.

Asskamp, R. & Esch, T. (επιμ.). 2010. *IMPERIUM - Varus und seine Zeit. Beiträge zum internationalen Kolloquium des LWL-Römermuseums am 28. und 29. April 2008 in Münster*, Münster.

Αφιέρωμα στον N. G. L. Hammond. Αφιέρωμα στον N. G. L. Hammond, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Παράρτημα Μακεδονικών, αρ. 7, Θεσσαλονίκη 1997.

Bejko, L. & Hodges, R. (επιμ./eds.). 2006. *New Directions in Albanian Archaeology. Studies Presented to Muzafer Korkuti*, International Centre for Albanian Archaeology, Monograph Series No 1, Tirana.

Βοκοτοπούλου, Ι. 1986. *Βίτσα. Τα νεκροταφεία μιας μολοσσικής κόμης*, Αθήνα.

Cabanes, P. (επιμ.). 1999. *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité. III. Actes du IIIe colloque international de Chantilly, 16-19 Octobre 1996*, Paris.

- Γ' ΕλλΚερ. Γ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Θεσσαλονίκη, 24-27 Σεπτεμβρίου 1991, Πρακτικά, Αθήνα 1994.*
- Corinth IV. O. Broneer, Corinth IV. Terracotta Lamps, Cambridge, Massachusetts 1930.*
- Corinth XII. G. Davidson, Corinth XII. The Minor Objects, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton 1952.*
- Dakaris, S. 1971. Cassopaia and the Elean Colonies, Ancient Greek Cities 4, Athens.*
- Dark Ages Revisited. A. Mazarakis Ainian (επιμ.), The Dark Ages Revisited, Acts of an International Conference in Memory of William D. E. Coulson, University of Thessaly, Volos, 14-17 June 2007, Volos 2011.*
- Franke, P. 1961. Die antiken Münzen von Epirus, Wiesbaden.*
- Frielinghaus, H. & Stroszeck, J. (επιμ./eds.). 2010. Neue Forschungen zu griechischen Städten und Heiligtümern. Festschrift für Burkhardt Wesenberg zum 65. Geburtstag., Beiträge zur Archäologie Griechenlands 1, Möhnesee.*
- Ζάχος, Κ. 2001. Το Μνημείο του Οκταβιανού Αυγούστου στη Νικόπολη. Το τρόπαιο της ναυμαχίας του Ακτίου, Αθήνα.*
- Ζάχος, Κ., Καλλιάκης, Δ., Καππά, Χ. & Κύρκου, Θ. 2008. Νικόπολη. Αποκαλύπτοντας την πόλη της νίκης του Αυγούστου, Αθήνα.*
- Hammond, N. G. L. 1967. Epirus. The Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas, Oxford.*
- Η επαρχία της Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Η επαρχία της Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο, Εισηγήσεις στο Α' Επιστημονικό Συμπόσιο, Κόνιτσα, 12-14 Μαΐου 1995, Δήμος Κόνιτσας, Πνευματικό Κέντρο, Κόνιτσα 1996.*
- Isager, J. (επιμ./ed.). 2001. Foundation and Destruction, Nicopolis and Northwestern Greece, the Archaeological Evidence for the City Destructions, the Foundation of Nicopolis and the Synoecism, Monographs of the Danish Institute at Athens 3, Aarhus.*
- Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο. Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή (επιμ.), Ωρες Βυζαντίου, Έργα και ημέρες στο Βυζάντιο, Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο, Κατάλογος έκθεσης, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2002.*
- Καραμεσίνη-Οικονομίδου, Μ. 1975. Η νομισματοκοπία της Νικοπόλεως, Αθήνα.*
- Lamboley, J. L. & Castiglioni, M. P. (επιμ./eds./Hrsg.). 2011. L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité V: Actes du Ve colloque international de Grenoble, 8-11 octobre 2008, Paris.*
- Leake, W. W. M. 1835. Travels in Northern Greece, London.*
- Λιάμπη, Κ., Παπαευαγγέλου-Γκενάκου, Κ., Ζάχος, Κ. Λ., Ντούζουγλη, Α. & Ιακωβίδου, Α. (επιμ.). 2013. Κέρμα ΙΙΙ, Νομισματική και οικονομική Ιστορία στην Ήπειρο κατά την αρχαιότητα, Πρακτικά του 1ου Διεθνούς Συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 3-7 Οκτωβρίου 2007, Αθήνα / Liampi, K., Papaevangelou-Genakos, C., Zachos, K. L., Douzougli, A. & Iakovidou, A. (eds.). 2013. Kerma III, Numismatic History and Economy in Epirus during Antiquity. Proceedings of the 1st International Conference, University of Ioannina, October 3rd-7th 2007, Athens.*
- Neolithic Society in Greece. P. Halstead (επιμ.), Neolithic Society in Greece, Sheffield 1999.*
- Νικόπολις Α' / Nicopolis I. Ε. Χρυσός (επιμ.), Νικόπολις Α', Πρακτικά Α' Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη, 23-29 Σεπτεμβρίου 1984, Πρέβεζα 1987 / E. Chrysos (ed.), Nicopolis I. Proceedings of the First International Symposium on Nicopolis, 23-29 September 1984, Preveza 1987.*
- Νικόπολις Β' / Nicopolis B. Κ. Ζάχος (επιμ.), Νικόπολις Β', Πρακτικά του δεύτερου διεθνούς συμποσίου για τη Νικόπολη, 11-15 Σεπτεμβρίου 2002, Πρέβεζα 2007 / K. Zachos (ed.), Nicopolis B. Proceedings of the Second International Nicopolis Symposium, 11-15 September 2002, Actia Nicopolis Foundation, Preveza.*

- Παπαθανασόπουλος, Γ. (επιμ.). 1996. *Νεολιθικός πολιτισμός στην Ελλάδα*, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή, Αθήνα.
- Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου. Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου, Α' Διεθνές Διεπιστημονικό Συμπόσιο, Λαμία, 25-29 Σεπτεμβρίου 1994*, ΙΔ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Λαμία 1999.
- Πλιάκου, Γ. 2007. *Το λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων και η ευρύτερη περιοχή της Μολοσσίας στην κεντρική Ήπειρο: Αρχαιολογικά κατάλοιπα, οικιστική οργάνωση και οικονομία* (αδ. διδ. διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Ρήγιнос, Γ. & Κατερίνη, Ε. 2009. *Νικόπολη. Οδηγός Αρχαιολογικού Μουσείου*, Αθήνα.
- Σουέρεφ, Κ. Ι. 2001. *Μυκηναϊκές μαρτυρίες από την Ήπειρο*, Ιωάννινα.
- Tartaron, T. F. 2004. *Bronze Age Landscape and Society in Southern Epirus, Greece*, BAR International Series 1290, Oxford.
- Touchais, G. & Renard, J. (επιμ.). 2002. *L'Albanie dans l'Europe préhistorique, Actes du Colloque de Lorient, organisé par l'École française d'Athènes et l'Université de Bretagne-Sud, Lorient 8-10 juin 2000*, BCH Suppl. 42, Paris.
- (un)settling the Neolithic*. D. Bailey, A. Whittle & V. Cummings (eds.), *(un)settling the Neolithic*, Oxford 2005.
- Φηγός. Χ. Τζουβάρα-Σούλη, Α. Βλαχοπούλου-Οικονόμου & Κ. Γραβάνη-Κατσίκη (επιμ.), *Φηγός. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Σωτήρη Δάκαρη*, Ιωάννινα 1994.

ΑΙΑΚΙΔΕΣ ΣΤΗΝ ΠΙΕΡΙΑ*

ΓΙΑΝΝΗΣ Ζ. ΤΖΙΦΟΠΟΥΛΟΣ

ABSTRACT

ΑΙΑΚΙΔΑΙ IN PIERIA

In five funerary epigrams from the environs of Pydna in Pieria, the deceased bear the name Neoptolemos, Alkimachos or declare that their origin is from the race of the Aiakidai and/or from Olympias. This occasions a re-examination of the issues concerning the relations between the two royal houses of the Molossoi of Epirus and the Temenidai/Argeadai of Macedon.

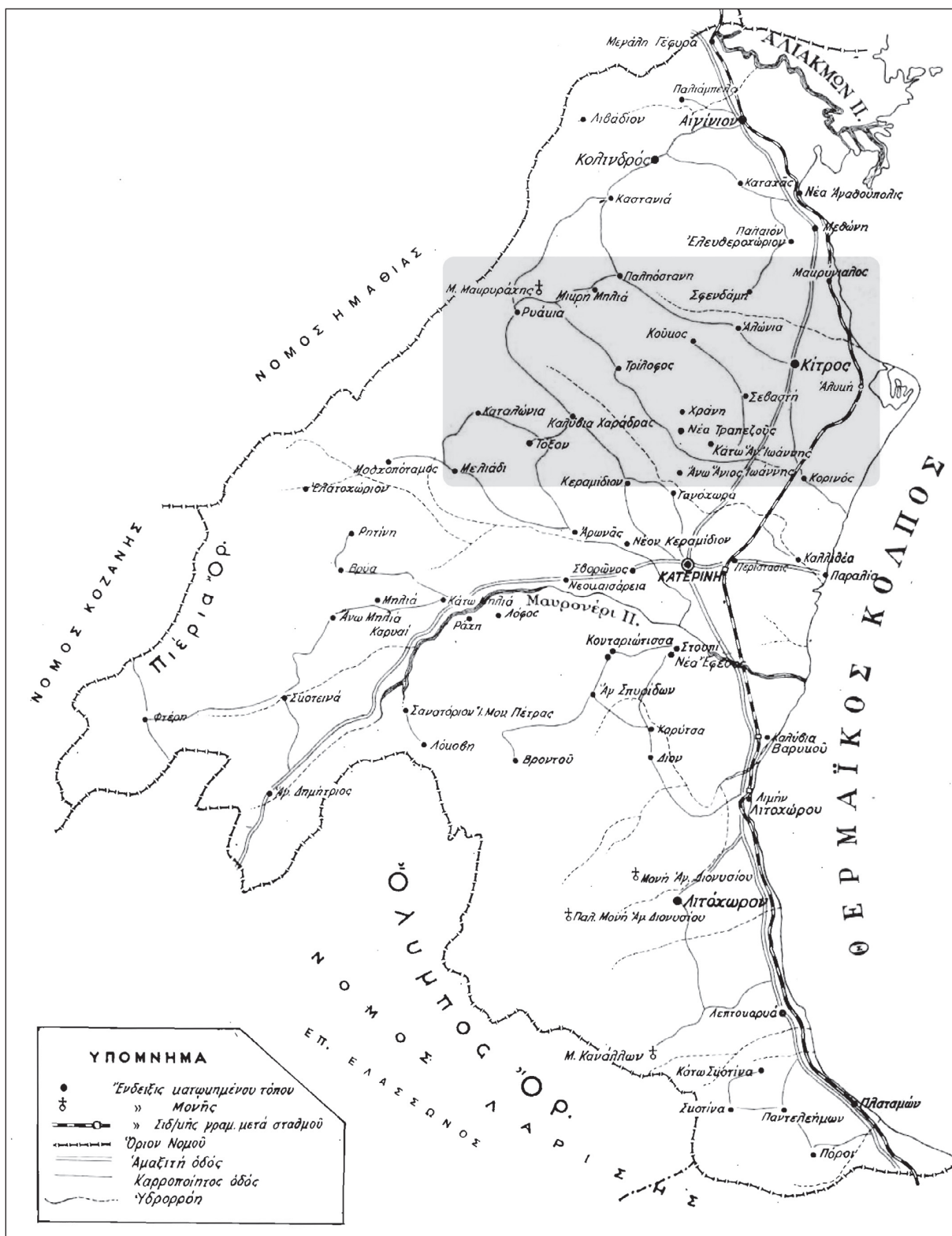
Το 2010 με αφορμή την έκθεση αρχαίων νομισμάτων για τον Μέγα Αλέξανδρο, ο Κώστας Ζάχος παρουσίασε αδρομερώς τις σχέσεις των δύο βασιλικών οίκων, των Μολοσσών της Ηπείρου και των Αργεαδών/Τημενιδών της Μακεδονίας, οι οποίοι κυριάρχησαν στο βόρειο και το δυτικό τμήμα της αρχαίας Ελλάδας. Στο κεφάλαιο με τον εύλωτο τίτλο «Αιακίδες και Τημενίδες», ο Ζάχος σκιαγραφεί την ιστορία των μεταξύ τους σχέσεων – διενέξεις, συμμαχίες, επιγαμίες, πολιτικές σκοπιμότητες, ιδεολογίες – την οποία ολοκληρώνει με την αναφορά του στο επίγραμμα του Αλκιμάχου από την περική Πύδνα (εικ. 1), γιατί σε αυτό ο νεκρός καμαρώνει για την καταγωγή του και το ηρωικό ήθος και έθος των Αιακιδών ακόμα και στα χρόνια της κατάκτησης από τους Ρωμαίους. Το ζήτημα των σχέσεων Μακεδόνων και Ηπειρωτών δεν έχει απασχολήσει την έρευνα συστηματικά¹, επειδή οι μαρτυρίες είναι ελάχιστες και αποσπασματικές. Με αφορμή το επίγραμμα του Αλκιμάχου από την Πύδνα ξεετάζονται οι μαρτυρίες αυτές και προσκομίζονται νέες για να διερευνηθούν οι λόγοι της παρουσίας Ηπειρωτών στη βόρεια Πιερία.

Το επίγραμμα του Αλκιμάχου είναι χαραγμένο επάνω σε επιτύμβια μαρμάρινη στήλη με αετωματική επίστεψη, η οποία εκτίθεται στο Μουσείο του Δίου (εικ. 2). Τη στήλη είχε εντοπίσει ο C. Edson στις 10 Ιουνίου 1937 στην αυλή της οικίας του Λ. Σιμωνίδη στον Μακρύγαλο Πιερίας, όπου την είχε μεταφέρει από το χωράφι του στην περιοχή του βυζαντινού Κάστρου, που βρίσκεται μεταξύ των σύγχρονων οικισμών του Μακρυγάλου και του Κίτρου, εκεί δηλαδή όπου βρίσκεται και η αρχαία Πύδνα. Ο Edson πρότεινε να χρονολογηθεί η επιγραφή στα μέσα του 1ου αι. π.Χ., σύμφωνα με το επίμηκες σχήμα των γραμμμάτων, κυρίως αυτό των Θ, Μ, Ο και Ω. Το υποκειμενικό, όμως, και επισφαλές αυτό κριτήριο δεν μπορεί να αποκλείσει τη χρονολόγηση του επιγράμματος στον 2ο αι. π.Χ. Το επίγραμμα σώζεται ολόκληρο και αποτελείται από δύο ελεγειακά δίστιχα (εικ. 3)²:

* Θερμές ευχαριστίες οφείλω στην οργανωτική επιτροπή για την πρόσκληση στην επιστημονική συνάντηση προς τιμήν της Αγέλικας Ντούζουγλη και του Κωνσταντίνου Ζάχου, τους Ηπειρώτες στην Πιερία και Πιερείς στην Ήπειρο, δύο περιοχές της βόρειας Ελλάδας, ανάμεσα σε πολλές άλλες, στις οποίες συνεχίζουν να αφήνουν ανεξίτηλα τα ίχνη της ανεκτίμητης και παραδειγματικής προσφοράς τους. Είμαι ευγνώμων στους συναδέλφους αρχαιολόγους της τότε ΚΖ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Μ. Μπέσιο, Α. Αθανασιάδου, Κ. Νούλα και σε όλο το προσωπικό, καθώς και στους φοιτητές του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Α. Μπούφαλη και Δ. Θεοχάρη για τις αποτελεσματικές μας έρευνες και για τις κάθε είδους διευκολύνσεις τους στις Αποθήκες της Αρχαιολογικής Συλλογής Μακρυγάλου και του Μουσείου Δίου.

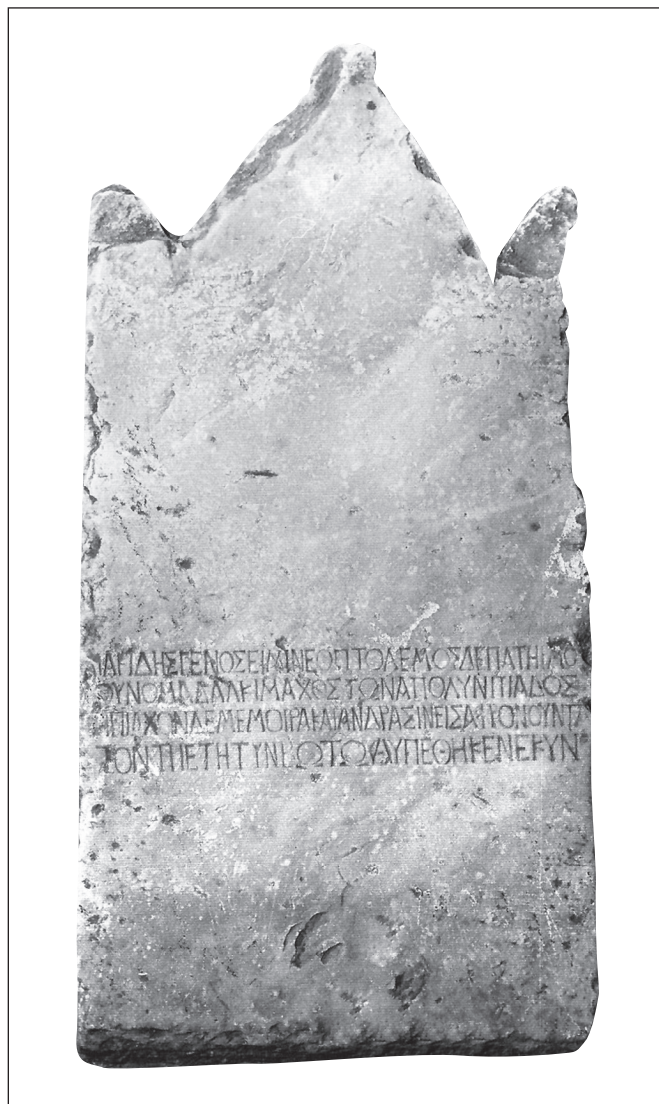
1. Εξάιρεση στον κανόνα είναι ο Hammond (1967, 1972, 1982² και Hammond & Griffith 1979).

2. Μουσείο Δίου, αριθ. ευρ. ΜΔ 2601. Edson 1949, 85-87, αριθ. 1. SEG 12.340, 32.646.

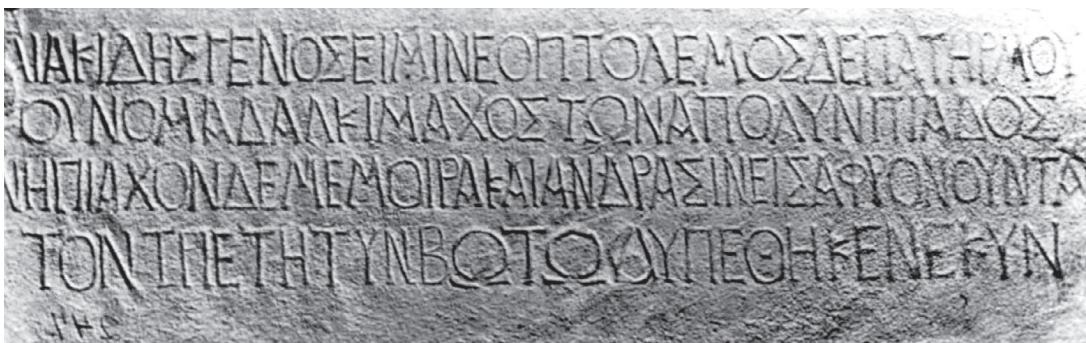

Εικ. 1. Χάρτης Πιερίας.

ΑΙΑΚΙΔΕΣ ΣΤΗΝ ΠΙΕΡΙΑ

Εικ. 2. Στήλη του Αλκιμάχου.

Εικ. 3. Έκτυπο της στήλης του Αλκιμάχου από τον C. Edson (1949, πίν. 3).

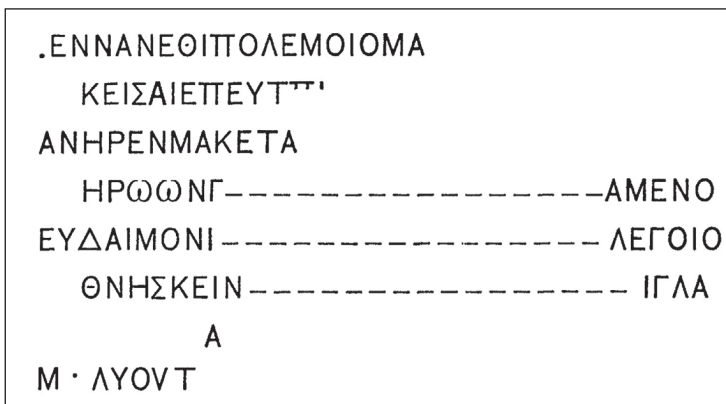
*Αϊακίδης γένος εἰμί, Νεοπτόλεμος δὲ πατὴρ μου,
 ὄνομα δ' Ἀλκίμαχος τῶν ἀπ' Ὀλυμπιάδος.
 νηπίαχον δέ με μοῖρα καὶ ἀνδράσιν εἶσα φρονοῦντα
 ἔτον τριετὴ τύνβῳ τῶ δ' ὑπέθηκε νέκυν.*

Στο πρώτο δίστιχο ο νεκρός συστήνεται ως Αλκίμαχος από τη γενιά των Αϊακιδών, γιος του Νεοπτόλεμου και απόγονος της Ολυμπιάδας, ισχυρισμός εκ πρώτης όψεως υπερβολικός, αλλά, όπως ορθά διεγνώσαν οι Edson και Ζάχος, δικαιολογημένος και ανεπιτήδευτος για να εκφράσει έντονα το αίσθημα της υπερηφάνειας για την καταγωγή. Στο δεύτερο ελεγειακό δίστιχο ο Αλκίμαχος με συγγνωστή υπερβολή εξαιρεί την αρετή του με παράπονο, ότι δηλαδή, ενώ ως παιδί είχε νοημοσύνη ίση με αυτή των ανδρών, η μοίρα τον τοποθέτησε σε τριών ετών ως νεκρό σώμα κάτω από τον συγκεκριμένο τύμβο.

Ο Edson συσχέτισε με το συγκεκριμένο κείμενο και άλλα δύο επιγράμματα από την ευρύτερη περιοχή της αρχαίας Πύδνας, τα οποία προς το παρόν λανθάνουν. Το πρώτο επίγραμμα είχε δει ο πρώτος ανασκαφέας στη Μακεδονία, ο Heuzey, εντοχισμένο στην εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου στο Κίτρος, σύμφωνα με τον Edson, αλλά ο Δήμιτσας μεταφράζοντας και αυτός τον Heuzey, σημειώνει ως τόπο προέλευσης της επιγραφής το χωριό Μικρός Αγιάνης μεταξύ Κίτρος και Κορινού. Από το απόγραφο του Heuzey ο Edson πρότεινε με επιφυλάξεις το κείμενο, στην αρχή του οποίου μνημονεύεται η γενιά του Νεοπτόλεμου και ο νεκρός ως τιμημένος από τους Μακεδόνες (εικ. 4)³:

[γ]έννα Νεοπτόλεμοιο, Μα[κ]ηδονίας — — —],
 κείσαι ἐπ' εὐτει[χοῦς — — —],
 ἀνήρ ἐν Μακέτα[ις] τετιμένος — — —],
 ἥρώων γ[ενετῶν] κῶδος ἐνεγκ[άμενο]ς].
 εὔδαῖμον I[— — — — — — — — — τε] λέγοιο
 ἠθήσκειν [— — — — — — — — —] ἠγλά[ισας].
vestigia

Το δεύτερο επίγραμμα είδε στην οικία του Σ. Τσιούκα στον Μακρύγιαλο ο Οικονόμος, πρώτος έφορος Αρχαιοτήτων της Μακεδονίας αμέσως μετά την απελευθέρωση⁴, και το δημοσίευσε το 1915 με φωτογραφία του εκτύπου της επιγραφής. Σύμφωνα με τον Οικονόμο, η επιγραφή ήταν χαραγμένη στην άνω επίπε-

Εικ. 4. Σχέδιο επιγραφής από τον L. Heuzey (Edson 1949, 92).

3. Edson 1949, 92-94, αριθ. 3. Heuzey 1860, 164 και 482, αριθ. 40. Δήμιτσας 1896, 129, αριθ. 155. *GVI* 1452.

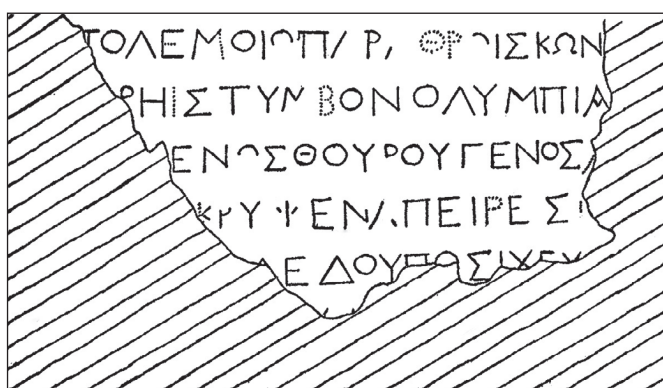
4. Για τα βιογραφικά του στοιχεία, βλ. Αρχαιολογική Εταιρεία 2003.

ΑΙΑΚΙΔΕΣ ΣΤΗΝ ΠΙΕΡΙΑ

δη επιφάνεια τμήματος ιωνικού κιονοκράνου σε δεύτερη επιτύμβια χρήση, το οποίο ήταν σπασμένο αριστερά, κάτω και δεξιά, αλλά έσωζε το άνω πέρας και στις δύο πλευρές. Μάταια αναζήτησε τον λίθο ο Edson τον Ιούνιο του 1937, αλλά λόγω της σπανιότητας ενεπίγραφων κιονοκράνων έκρινε ότι το κιονόκρανο πρέπει να λαξεύθηκε μάλλον εκ των υστέρων σε τμήμα του αρχικού ενεπίγραφου λίθου. Ακολουθώντας τον Wilhelm (1924) ότι κάθε στίχος της επιγραφής αντιστοιχούσε σε στίχο του επιγράμματος – και όχι σε ημιστίχια, όπως είχε θεωρήσει ο Οικονόμος – επαναδημοσίευσε την επιγραφή μαζί με σχέδιο από τη φωτογραφία του εκτύπου του Οικονόμου χρονολογώντας την στο α' μισό του 3ου αι. π.Χ. (εικ. 5)⁵:

[᾽μνήμα² Νεοπ]τολέμοιο παραθρόϊσκων [— — —]
 [— — — ἀθ³]ρηϊς τύμβον Ὀλυμπιά[δος],
 [— — — — —]ενος θούρου γένος Α[ιακίδαο],
 [— — — — —] κρύψεν ἀπειρεσι[— — —]
 [— — — — —].ΕΛΟΥΠΙΟΣΙΧΕΥ[— — — — —]
 [— — — — —]ΑΙ[— — — — —].

Η συνεξέταση από τον Edson των τριών αυτών επιγραμμάτων είναι προφανής εξαιτίας των συμπτώσεων, οι οποίες δεν μπορεί να είναι τυχαίες: 1) το όνομα Νεοπτόλεμος και στα τρία επιγράμματα· 2) αναφορά στη γενιά του Νεοπτολέμου ή των Αιακιδών στη Μακεδονία στο δεύτερο και τρίτο επίγραμμα· 3) αναφορά στη

Εικ. 5. Σχέδιο του Edson του εκτύπου επιγραφής από τον Γ. Π. Οικονόμο (Edson 1949, 87).

γενιά της Ολυμπιάδας στο πρώτο· και 4) αναφορά στον τύμβο της Ολυμπιάδας στο τρίτο. Ιδιαίτερα το τελευταίο επίγραμμα, εξαιτίας της μνείας του τύμβου της Ολυμπιάδας, προκάλεσε και προκαλεί, όπως είναι φυσικό, και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Λόγω της αποσπασματικής κατάστασης του επιγράμματος δεν μπορούν να αποκλειστούν διάφορες ερμηνείες, από τις οποίες, πάντως, δύο φαίνονται επικρατέστερες: είτε πρόκειται περί ενός μεγάλου ταφικού τύμβου για τη βασίλισσα, σε άμεση γειτνίαση και οπτική επαφή με τον οποίο κατασκευάστηκε το μνήμα του Νεοπτολέμου, όπως υποστήριξε ο Edson, εφόσον βέβαια η συμπλήρωση της λέξης *μνήμα* στον στ. 1 είναι σωστή· είτε, όπως υποστήριξε ο Οικονομίδης⁶, πρόκειται για το επίγραμμα

5. Οικονόμος 1915, 39-40, αριθ. 65. Edson 1949, 89-91, αριθ. 2. *GVI* 1452. Οικονομίδης 1982. *SEG* 32.644.
 6. Οικονομίδης 1982.

επάνω στον ίδιο τον τύμβο της Ολυμπιάδας και συνεπώς, το όνομα Νεοπτόλεμος στον στ. 1 αναφέρεται στον πατέρα της σε συνάρτηση με τη φράση στον στ. 3: *θοῦρον γένος τῶν Αἰακιδῶν*.

Οι Νεοπτόλεμοι της Πύδνας, όμως, δεν είναι μόνο τρεις. Κατά την εκπόνηση του ερευνητικού προγράμματος «Κατάλογος και Αρχείο Επιγραφών της βόρειας Πιερίας», το οποίο άρχισε το 2011 σε συνεργασία με την τότε ΚΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και τους συναδέλφους αρχαιολόγους Μ. Μπέσιο, Α. Αθανασιάδου και Κ. Νούλα και ομάδα φοιτητών⁷, εντοπίστηκαν μέχρι τώρα 2.000 περίπου ενεπίγραφα αντικείμενα με εντυπωσιακά αποτελέσματα, όπως αποδεικνύει ο τόμος για τις επιγραφές της αρχαίας Μεθώνης⁸. Ανάμεσα στα ενεπίγραφα αντικείμενα εντοπίστηκαν και δύο επιγράμματα, τα οποία, παρόλο που η μεταγραφή και η μελέτη τους δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την έκταση και τη διάρκεια της παρουσίας Ηπειρωτών στην ευρύτερη περιοχή της Πύδνας.

Το ένα επίγραμμα παραδόθηκε από τον Σ. Χαλκίδη στις 23 Αυγούστου 2010 και προέρχεται από το χωριό Αλώνια στην ευρύτερη περιοχή της Πύδνας. Είναι χαραγμένο σε λίθινο δόμο, ο οποίος προφανώς είχε χρησιμοποιηθεί στο επιτύμβιο μνημείο του νεκρού. Μολονότι η ενεπίγραφη επιφάνεια στο κέντρο είναι πολύ φθαρμένη, το κείμενο αποτελείται από επτά στίχους. Ο πρώτος μη έμμετρος στίχος είναι μάλλον η *σφραγίς*, δηλαδή η υπογραφή του καλλιτέχνη ή επιγραμματοποιού, λόγω του ρήματος *ἔγραψεν* στο τέλος του στίχου, ενώ ακολουθούν τρία ελεγειακά δίστιχα χαραγμένα σε έξι στίχους, των οποίων η αρχή είναι μάλλον βέβαιη: *μῆμα Νεοπτολέμου*.

Το άλλο επίγραμμα παραδόθηκε στην Αρχαιολογική Υπηρεσία στα τέλη της δεκαετίας του 1980 από το Αστυνομικό Τμήμα του Τριλόφου, χωριό και αυτό στην ευρύτερη περιοχή της Πύδνας. Το 17 στίχων κείμενο είναι χαραγμένο σε επιτύμβια στήλη, σπασμένη επάνω, δεξιά και κάτω και με αποκρούσεις στην αριστερή πλευρά, ενώ η ενεπίγραφη επιφάνεια φέρει πολλά ιζήματα. Στην αρχή του πρώτου στίχου: *Νεικόπολιν τόδε*, ίσως αναφέρεται η γνωστή πόλη, ενώ στους στίχους 3-4 και στον στίχο 13 αναγνωρίζεται το όνομα Νεοπτόλεμος (*Νεοπτόλε[μον —] | κύδιμον και Νεοπτόλεμος* αντίστοιχα).

Αυτοί οι συνολικά πέντε Νεοπτόλεμοι της Πύδνας δεν είναι απαραίτητο να ανήκαν όλοι στον βασιλικό οίκο των Μολοσσών και στο γένος των Αιακιδών, αφού η ονοματοθεσία ακολουθεί πατροπαράδοτα ήθη και έθιμα. Εάν όμως, όπως υποστηρίζει η Τατάκη, τα κύρια ονόματα είναι δηλωτικά της μυθολογίας και της μικρο-ιστορίας ενός τόπου⁹, τότε η βόρεια Πιερία και ιδιαίτερα η Πύδνα και η επικράτειά της φαίνεται ότι είχαν προσελκύσει από νωρίς το ενδιαφέρον Ηπειρωτών, οι οποίοι ζούσαν και δραστηριοποιούνταν εκεί. Σύμφωνα με την αφήγηση του Θουκυδίδη (1.136-137.2) για τον θάνατο του Θεμιστοκλή στα χρόνια αμέσως μετά τους Περσικούς πολέμους, φαίνεται ότι κάποιοι είδους συμμαχία υπήρχε μεταξύ του Αδμήτου των Μολοσσών και του Αλεξάνδρου Α΄ της Μακεδονίας¹⁰, για να μπορέσει ο υπό καταδίωξη Θεμιστοκλής σώος και αβλαβής να πορευτεί διά ξηράς από τους Μολοσσούς στην Πύδνα του Αλεξάνδρου, όπου και επιβίβαστηκε σε φορτηγό πλοίο με κατεύθυνση τη Μ. Ασία. Ίσως οι σχέσεις αυτές να υποκρύπτονται και στην εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, αν και αινιγματική, επιγραφή του 5ου αι. π.Χ. που βρέθηκε το 1994 στο βόρειο νεκροταφείο της Πύδνας, η οποία, σύμφωνα με τον Τσαντσάνογλου, πρέπει μάλλον να αναγνωστεί ως όρος ιερού στον Πάνα Νάιο

7. Απόφαση της άδειας με αριθ. πρωτ. ΥΠΠΟΤ/ΤΔΑΠΚ/ΔΜΕΕΠ/Γ1/Φ59/16802/319, 4-4-2011. Στόχος του προγράμματος είναι ο εντοπισμός, η φωτογράφιση, η κατασκευή εκτύπων και η τεκμηρίωση όλων των επιγραφών της βόρειας Πιερίας, οι οποίες φυλάσσονται στις αποθήκες της Αρχαιολογικής Συλλογής Μακρυγιάλου, στις εκθέσεις και τις αποθήκες των αρχαιολογικών Μουσείων Δίου και Θεσσαλονίκης, αλλά και των επιγραφών που βρίσκονται κατά χώραν. Όταν ολοκληρωθεί η έρευνα, ο «Κατάλογος και το Αρχείο Επιγραφών της βόρειας Πιερίας» θα αποτελείται από ηλεκτρονική βάση δεδομένων των πληροφοριών για κάθε επιγραφή, από αρχείο φωτογραφιών και αρχείο εκτύπων.

8. Βλ. *Μεθώνη 1*.

9. Tataki 2011. Για τα ονόματα *Αλκίμαχος* και *Νεοπτόλεμος* και τη διασπορά τους, βλ. *LGPN* I, II, IIIA, IIIB, IV, VA. Για τη μυθιστορία της Ηπείρου, βλ. Hammond 1967, 399-424.

10. Θουκυδίδης, 1.136.1-2: *ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς προαισθόμενος φεύγει ἐκ Πελοποννήσου ἐς Κέρκυραν, ὦν αὐτῶν εὐεργέτης ... ἀναγκάζεται κατὰ τὴ ἄπορον παρὰ Ἀδμητον τὸν Μολοσσῶν βασιλέα ὄντα αὐτῷ οὐ φίλον καταλῆσαι. (1.137.1-2) ... καὶ ὕστερον οὐ πολλῶ τοῖς τε Λακεδαιμονίοις καὶ Ἀθηναίοις ἐλθοῦσι καὶ πολλὰ εἰποῦσιν οὐκ ἐκδίδωσιν, ἀλλ' ἀποστέλλει βουλόμενον ὡς βασιλέα πορευθῆναι ἐπὶ τὴν ἑτέραν θάλασσαν περὶ ἐς Πύδναν τὴν Αλεξάνδρου. (2) ἐν ἧ ὀλκάδος τυχὼν ἀναγομένης ἐπ' Ἰωνίας καὶ ἐπιβάς καταφέρεται χιμῶνι ἐς τὸ Ἀθηναίων στρατόπεδον, ὃ ἐπολιόρκει Νάξον.* Hammond 1967, 492-493 και Hammond & Griffith, 1979, 98-104.

(εικ. 6)¹¹. Ως γνωστόν, το επίθετο δεν χρησιμοποιείται για άλλον θεό παρά μόνο και κατεξοχήν για τον Δία της Δωδώνης, όπου ίσως ανάμεσα στους ανώνυμους συννάους θεούς¹² συμπεριλαμβανόταν και ο Παν, του οποίου το όνομα σε πτώση αιτιατική εμφανίζεται στην Ήπειρο άπαξ¹³.

Οι σχέσεις των Ηπειρωτών με την Πιερία φαίνεται να γίνονται στενότερες με την έλευση στη Μακεδονία της κόρης του Νεοπτολέμου Β', της γνωστής με το όνομα Ολυμπιάς, αν και σύμφωνα με την παράδοση το αρχικό της όνομα ήταν Μυρτάλη και έφερε και τα ονόματα Πολυξένη και Στρατονίκη¹⁴. Την Ολυμπιάδα, ανάμεσα σε πολλές άλλες, παντρεύτηκε ο Φίλιππος Β' το 357 π.Χ., γιατί μέσω των επιγαμιών θεωρούσε ότι θεμελιώνει πιο στέρεα τις συμμαχίες που κάθε φορά συνήπτε, στη συγκεκριμένη περίπτωση με τους ομόρους της Μακεδονίας Μολοσσούς της Ηπείρου. Χωρίς να παραγνωρίζεται η τυχαιότητα της αρχαιολογικής σκαπάνης και των μέχρι τώρα ευρημάτων, η εμφάνιση του ονόματος *Νεοπτόλεμος* σε πέντε επιγραφές, και μάλιστα επιγράμματα της Πύδνας από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. και εξής, είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακή. Δεν αποκλείεται, όπως υπονοεί η φράση στο επίγραμμα του Αλκιμάχου *τῶν ἀπὸ Ὀλυμπιάδος*, η Ολυμπιάδα να έφερε μαζί της στη νέα της πατρίδα Ηπειρώτες Μολοσσούς, των οποίων την εγκατάσταση ίσως επέτρεψε ο Φίλιππος στη βόρεια Πιερία, κυρίως στην πολυάνθρωπη Πύδνα, ένα από τα σημαντικότερα λιμάνια του μακεδονικού βασιλείου σε

Εικ. 6. Ο όρος του Πανός(;).

απόσταση ασφαλείας από την πρωτεύουσα. Τη συγκεκριμένη υπόθεση εργασίας ενδεχομένως υποστηρίζει και το γεγονός ότι η Ολυμπιάδα αντιστάθηκε στον Κάσσανδρο καταφεύγοντας στην Πύδνα, όχι μόνο λόγω του λιμανιού και της θαλάσσιας διεξόδου που παρείχε, αλλά προφανώς επειδή στην πόλη αυτή οι οπαδοί της ήταν περισσότεροι. Μετά από πολύμηνη πολιορκία το 317/6 π.Χ., θανατώθηκε από τους συγγενείς των δολοφονημένων από την ίδια Μακεδόνων, ενώ μαρτυρίες για την ταφή της απουσιάζουν, εκτός από την αναφορά του επιγράμματος στον *τύμβον Ὀλυμπιάδος*¹⁵.

Συνοψίζοντας, τα πέντε επιγράμματα της Πύδνας μαρτυρούν την αδιαμφισβήτητη παρουσία Ηπειρωτών στη βόρεια Πιερία και ιδιαίτερα στην ευρύτερη περιοχή της Πύδνας. Ο θάνατος, η ταφή και ο τύμβος της Ολυμπιάδας στην πόλη δεν φαίνεται να οδήγησε στον ξεριζωμό των Ηπειρωτών από την Πύδνα. Αυτοί οι Αιακίδες, Μολοσσοί και Ηπειρώτες σταδιακά μάλλον μετατράπηκαν σε μόνιμους κατοίκους της βόρειας Πιερίας, όπου συνέχισαν να ζουν ακόμα και 200 περίπου χρόνια μετά τον θάνατο της Ολυμπιάδας, όπως υποδηλώνουν τα επιγράμματα του 3ου και 2ου ή 1ου αι. π.Χ. Ίσως μερικοί από αυτούς έλαβαν μέρος και στις δύο μάχες της Πύδνας όταν το 168 π.Χ. ο Περσέας και το 148 π.Χ. ο Ανδρίσκος προσπάθησαν μάταια να αντισταθούν στις ρωμαϊκές λεγεώνες του Αιμιλίου Παύλου και του Κόιντου Καικιλίου Μετέλλου αντίστοιχα.

11. Πυ 3895: *Πὰν Νάιος* [Μισσηλίδου-Δεσποτιδου 1997, 66, αριθ. 57. Ξυδόπουλος 2000, 35-36 (ed. pr.). Τσαντσάνογλου 2001. SEG 47.944 και 50.622]. Κατά τον Τσαντσάνογλου, το επίθετο *Νάιος* και *Νᾶος* από το ρήμα *νάω*, «ρέω», που χρησιμοποιείται για πηγές και ποτάμια, είναι ταιριαστό για τον Πάνα, ο οποίος συλλατρενόταν σε Νυμφαία μαζί με τις *Ναιϊάδες* Νύμφες, αλλά η σημασία αυτή στη Δωδώνη μοιάζει αταίριαστη (βλ. Chantraine 1980, 734 και 738).

12. Lhôte 2006, 168, αριθ. 76.

13. SEG 35.669 (το όνομα χαραγμένο σε φιάλη από τις ανασκαφές στην Πανεπιστημιούπολη των Ιωαννίνων).

14. Για τη βιογραφία της Ολυμπιάδας μέσα από τις αρχαίες πηγές, βλ. Δήμιτσας 1887 και Hammond 1967, 411-413, 533-540 και 557-588.

15. Διόδωρος Σικελιώτης 19.49-51. Δήμιτσας 1887, 92-104.

Αυτοί οι Ηπειρώτες, όμως, δεν σταμάτησαν ποτέ να ακολουθούν τις παραδόσεις τους στην ονοματοδοσία, όπως υποδηλώνει το όνομα *Νεοπτόλεμος*, και να διακηρύσσουν με ιδιαίτερη περηφάνεια το γένος τους ως *Αιακίδαι* και την καταγωγή τους από *Όλυμπιάδος*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Αρχαιολογική Εταιρεία 2003. «Πρόσωπα της Εταιρείας. Οικονόμος Γεώργιος (1883-1951)», <http://www.archetai.gr/site/content.php?artid=1374> (τελευταία επίσκεψη 5-10-2012).
- Δήμιτσας, Μ. Γ. 1887. *Βιογραφία Ολυμπιάδος της Ηπειρώτιδος, Νεοπτόλεμου του Αλκέτου θυγατρός, νομίμου του Φιλίππου Β' γυναικός και Αλεξάνδρου του Μεγάλου μητρός*, Αθήνα.
- Δήμιτσας, Μ. Γ. 1896. *Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγομένοις και μνημείοις σωζόμενοις*, Αθήνα.
- Ζάχος, Κ. 2010. «Αιακίδες και Τημενίδες», στο: Δ. Τσαγκάρη (επιμ.), *Μέγας Αλέξανδρος: από τη γη της Μακεδονίας έως τα πέρατα της οικουμένης*, Αθήνα, 25-48.
- Μεθώνη Ι. Μ. Μπέσιος, Γ. Ζ. Τζιφόπουλος, Α. Κοτσώνας, *Μεθώνη Ι: Επιγραφές, χαράγματα και εμπορικά σύμβολα στην υστερογεωμετρική και αρχαϊκή κεραμική από το «Υπόγειο» της Μεθώνης Πιερίας* (επιμ. Γ. Ζ. Τζιφόπουλος), Θεσσαλονίκη 2012, <http://ancdialects.greeklanguage.gr/node/517> (τελευταία επίσκεψη 5-10-2012).
- Μισαηλίδου-Δεσποτίδου, Β. 1997. *Επιγραφές αρχαίας Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη.
- Ξυδόπουλος, Ι. 2000. «Νέες επιγραφές από την Πύδνα της Πιερίας», *Ελληνικά* 50, 35-43.
- Οικονόμος, Γ. Π. 1915. *Επιγραφαί της Μακεδονίας*, Αθήνα.
- Τσαντσάνογλου, Κ. 2001. «ΠΑΝ ΝΑΪΟΣ», *Ελληνικά* 51, 153-155.
- Wilhelm, A. 1924. «Ελληνικών επιγραμμάτων εξάς», *ΑΕ*, 50-62.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Chantraine, P. 1980. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: Histoire des mots*, Paris.
- Edson, C. 1949. «The Tomb of Olympias», *Hesperia* 18, 84-95.
- GVI. W. Peek, *Griechische Vers-Inschriften*, I. *Grab-Epigramme*, Berlin 1955.
- Hammond, N. G. L. 1972. *A History of Macedonia*, vol. 1: *Historical Geography and Prehistory*, Oxford.
- Hammond, N. G. L. 1982². «Illyris, Epirus and Macedonia», στο: J. Boardman & N. G. L. Hammond (επιμ.), *The Cambridge Ancient History*, III.3. *The Expansion of the Greek World, Eighth to Sixth Centuries B.C.*, Cambridge, 261-285.
- Hammond, N. G. L. & Griffith, G. T. 1979. *A History of Macedonia*, II. 550-336 B.C., Oxford.
- Heuzey, L. 1860. *Le Mont Olympe et l'Acarnanie*, Paris.
- Lhôte, É. 2006. *Les lamelles oraculaires de Dodone*, *Hautes Études du Monde Gréco-romain* 36, Geneva.
- Oikonomides, A. N. 1982. «The Epigram on the Tomb of Olympias at Pydna», *The Ancient World* 5, 9-16.
- Tataki, A. B. 2011. «Frequent Names and Local History», *Tekmeria* 10, 233-247.

